

ANDREAS HEDBERG

ATT TALA FÖR MISSIONEN

Bildspråk och retoriska strategier i Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens Missionsskrifter 1897–1921

INLEDNING: MISSIONSSKRIFTERNA SOM MARKNADSFÖRINGSPROJEKT

Åren kring sekelskiftet 1900 var en kritisk period för den svenska missionen i de indiska centralprovinserna – det område som av den brittiska kolonialadministrationen kallades Central Provinces och som nu delvis omfattas av provinsen Madhya Pradesh. Ett trettiotal missionärer från den inomkyrkliga väckelserörelsen Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen sökte ”bringa evangelium” till ett av högplatåns stamfolk, gonderna.¹ Projektet hade pågått sedan 1870-talet, då stiftelsens utsända tillfälligt tvingades ge upp sina evangelisationssträvanden i Östafrika, där de hindrades av väpnade konflikter. Men också i Indien mötte missionärerna stora svårigheter. Mellan juli 1894 och november 1897 omkom fem av stiftelsens missionärer i tropiska sjukdomar. Samtidigt var resultatet av arbetet en besvikelse. Under fyraårsperioden 1893–1896 upptogs vid samtliga 7 huvudstationer endast 92 församlingsmedlemmar genom dop. Den största församlingen, Sagar, hade vid 1896 års utgång endast 81 medlemmar.²

I detta kritiska skede påbörjade Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens förlagsexpedition utgivandet av en serie Missionsskrifter, som kan betraktas som ett marknadsföringsprojekt, ett

försök att hos läsarna väcka medkänsla och engagemang för den hårt prövade missionen. I ett inledande (osignerat) förord till skriftserien formuleras ett slags programförklaring. Ämnet för broschyrerna uppges där vara ”den yttre missionen”, det vill säga missionen i Östafrika (som sedermera återupptogs efter avbrottet på 1870-talet) och Indien samt sjömansmissionen: ”[d]et är att hoppas, att genom dem [dvs. missionsskrifterna] ett säde kan sås, ur hvilket under Guds välsignelse vidgad kännedom om och kärlek särskildt till denna mission skall växa fram”.³

I denna uppsats analyseras några retoriska strategier som används i dessa missionsskrifter, särskilt de med motiv från Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens indiska ”missionsfält”, och hur dessa strategier förhåller sig till den klassiska retorikens tre medel för övertygande (*pisteis*): *logos*, *ethos* och *pathos*. Skrifternas språkliga bilder blir också föremål för analys, och studeras utifrån deras persuasiva funktion; metaforiska ledmotiv identifieras och diskuteras som ett förstärkande komplement till de retoriska greppen. Slutsatserna baseras på en studie av samtliga nummer i serien, men på uppsatsens begränsade utrymme blir endast ett mindre antal föremål för fördjupad analys.

MISSIONSSKRIFTERNA: ÄMNEN OCH TYPER

Serien ”Missionskrifter utgifna af Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen” publicerades under åren 1897–1921 och omfattar i sin helhet 45 titlar, skrivna av 36 olika författare, varav 23 män och 13 kvinnor. Omfånget varierar mellan 12 och 144 sidor, med det genomsnittliga sidantalet 45.⁴ Publikationstakten var högst under de första åren; de första femton numren i serien utgavs före sekelskiftet 1900. Ämnesmässigt kan broschyrerna indelas i fyra grupper: skrifter om missionen i Östafrika (37 procent), skrifter om missionen i Indien (41 procent), skrifter om sjömansmissionen (4 procent) samt skrifter om övriga ämnen (18 procent).

Under arbetet med denna uppsats har häften dessutom indelats genremässigt, i fyra grupper. Den första av dessa grupper innehåller presentationer (ibland retrospektiva) av verksamheten på missionsfältet, med syfte att skapa en överblick över förutsättningarna på respektive fält, hur folket lever och hur missionärerna verkar eller har verkat (48 procent). I den andra gruppen finns ett slags noveller – reportage, reseskildringar eller andra typer av avslutade berättelser – som beskriver kortare händelsekedjor på fältet (24 procent). Den tredje gruppen innehåller presentationer (ibland retrospektiva) av verksamheten på fältet, sedd ur hemorganisationens synvinkel, exempelvis uppsatser och föredrag där författaren principiellt argumenterar för missionens nödvändighet (17 procent). Den fjärde gruppen, slutligen, utgörs av ”martyrberättelser”, det vill säga berättelser om en missionärs död – en biografisk genre vars struktur bestäms av rörelsen mot dödsbädden (11 procent).⁵

TIDIGARE FORSKNING

Den tidigare forskningen om Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens yttre mission är begränsad, och har sällan fokuserat på språkliga

uttryck. Två doktorsavhandlingar har ägnats EFS som organisation: idéhistorikern och religionssociologen Stefan Gelfgrens *Ett utvalt släkte. Väckelse och sekularisering. Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen 1856–1910* (diss. Umeå; Skellefteå: Artos & Norma, 2003) och teologen Robert Odéns *Våra svarta bröder. Representationer av religioner och människor i Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens Missions-Tidning 1877–1890* (Studia Missionalia Svecana, 112, diss. Uppsala: Uppsala universitet, 2012). I kapitlet ”Traktatutgivningen – en spegel av EFS identitet” (s. 105–136) analyserar Gelfgren religiösa traktater som var en viktig informationskanal för EFS. Dessa skrifter skulle ”kortfattat presentera trons grundförutsättningar”.⁶ Gelfgren analyserar återkommande mönster i traktaterna, men tar sällan hänsyn till retorik och språklig stil. Odéns avhandling behandlar en annan av stiftelsens informationskanaler, nämligen dess *Missions-Tidning*, under åren 1877–1890. Med hjälp av en teoretisk bas hos postkoloniala tänkare som Edward Said lyfter Odén fram språkliga praktiker och argumentationsmönster, på ett sätt som har flera beröringspunkter med analysen i min egen uppsats.⁷

Ytterligare två vetenskapliga skrifter som diskuterar de svenska samfundens yttre mission, och som dessutom gör det med hjälp av missionärernas egna publikationer (missionskrifter, etcetera) är etnologen Anna Maria Claessons doktorsavhandling *Kinesernas vänner. En analys av missionens berättelse som ideologi och utopi* (diss. Lund; Jönköping: Jönköpings läns museum, 2001) – i vilken bland annat behandlas frågan om hur denna ”berättelse” utformades för att upprätthålla missionsvännernas hängivenhet – och historikern Catarina Lundströms *Den goda viljan. Kvinnliga missionärer och koloniala möten i Tunisien och västra Jämtland* (Lund: Nordic Academic Press, 2015), som med sitt postkoloniala perspektiv delar vissa utgångspunkter med Odéns avhandling.

KRISTENDOMEN OCH "URSAMVETET"

Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens missionärer verkade förstås aldrig i ett moraliskt vakuum; under evangelisationsförsöken i Indien mötte den kristna världsbilden inhemska motsvarigheter – hinduism, islam och olika typer av naturreligioner, till exempel gondernas. Det var därför av stor vikt för missionärerna att komparativt argumentera för det egna systemets överlägsenhet. Argumentationen för denna sak, liksom för andra teser i missionsskrifterna, riktas inte i första hand mot kritiker eller tänkbara proselyter; snarare handlar det om att övertyga hemlandets kristna, det vill säga de som redan är sympatisörer, om att den egna religionen är "bättre", och därför med all rätt borde få ersätta andra trossystem. En återkommande retorisk strategi i missionsskrifterna med motiv från det indiska "fältet" är att hänvisa till ett *naturligt samvete* eller ett *ursamvete*, som står i konflikt med de indiska folkens moraliska världsbild.

Denna syn uttrycks tydligt i missionsföreståndaren och senare professorn i exegetik Adolf Kolmodins *Några ord om Indien såsom missionsfält* (Missionsskrifter utgifna af Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, 3, Stockholm: Evangeliska Fosterlandsstiftelsen, 1897 – en skrift som kan föras till typen "presentationer av verksamheten på fältet, sedd ur hemorganisationens synvinkel", beskriven ovan). Han berättar där om den brittiske vicekungen (Viceroy of India), som trots att han uppgett sig vara neutral i religiöst avseende, "dock ansett sig både kunna och böra inskrida mot sådana seder och bruk, som kränka det naturliga samvetet, äfven om de stodo i sammanhang med religionen".⁸ Som exempel anförs regeringens försök att motverka den hinduiska änkebränningen, *sati* (som förbjöds inom de brittiska besittningarna redan 1828).

Vad Kolmodin åstadkommer är en moralisk rangordning av olika livsåskådningar. Kristendomen sägs stå i förbindelse med den naturliga

moralen, vilket däremot inte gäller för hinduismen. För hindun, menar Kolmodin i sin diskussion av det indiska kastväsendet, "existerar [...] icke ett motsatsförhållande mellan den helige och syndaren. [...] Så kan t. ex. en hindu, tillhörande tjuvkasten, stjäla, och hans samvete bestraffar honom icke, för att icke tala om andra ännu mera upprörande exempel. *Ursamvetet är på ett förfärande sätt af hinduerna trampadt under fötterna.*"⁹

Ett liknande resonemang finns i Frans Ekholms två år yngre betraktelse *Bilder från Indien* (Missionsskrifter utgifna af Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, 12, Stockholm: Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, 1899 – ett exempel på den genre som beskriver kortare händelsekedjor på fältet), också där i samband med en diskussion av kastväsendet. Ekholm talar om vad han uppfattar som en inhemsk opposition mot "de gamla kastjärnlagarna" (ett uttryck som för tanken till fångsel och fotbojor, för att likna kastsystemet vid slaveri och förtryck¹⁰), en opposition vars ursprung han finner i något som liknar ett "ursamvete": "hopklämd och förtorkad som den är, [måste] den bättre sidan af den mänskliga naturen stundom [...] visa sig: ty, ingen lag, af människor uppfunnen, kan fullkomligt utplåna de bättre dragen i det mänskliga hjärtat".¹¹ Att kristendomen står i förbindelse med ursamvetet medan hinduismen inte gör det, betyder alltså inte – om man följer Ekholms resonemang – att hindun som individ saknar denna förbindelse. Det är den kristna missionens uppdrag att stämma indiernas livsföring och moraluppfattning i samklang med det naturliga samvetet, att ta tillvara indiernas andliga potential.

Ekholms bildspråk fungerar som ett förstärkande element, och talar till läsarens känslor och intuition. Återkommande troper blir i missionsskrifterna ett slags poetisk stenografi som lockar läsaren att associera.¹² Hedningarna "förtorkas" i "kastjärnlagarnas" öken; kristen-

domen framstår som det källvatten som kan rädda dem. Jesu lära liknas ofta (om än inte explicit hos Ekholm) vid vätskor – blod, vatten – eller ljus ("detta ljus, som strömmar ut från korset"¹³), medan det hinduiska Indien beskrivs som stelt, livlöst (här: torrt) och mörkt ("detta ljusa, soliga, sköna Indien, som dock är så försänkt i mörker"¹⁴).¹⁵ Motsatsparen vätska-torka och ljus-mörker förstärks av dikotomin frihet-fångenskap, som också är ett återkommande inslag, till exempel i beskrivningen av hedendomen som ett "gruffligt fängelse", varur de oskyldigt dömda, det vill säga de medmänskiska som inte fått möjlighet att förverkliga sin andliga potential, måste räddas till "friheten i Kristus".¹⁶

Det "naturliga samvete" som omtalas i missionskrifterna får aldrig någon närmare beskrivning. Det går att se åtminstone två skäl till detta. För det första kan det vara underförstått att den naturliga moralen är densamma som den bibliska. För det andra kan det finnas en retorisk vinst i den vaga beskrivningen; bakom det oklara men positivt värderade begreppet "naturligt samvete" kan läsaren lätt igenkänna sin egen moraliska uppfattning. Kolmodins och Ekholms framställning har alltså en dubbel uppgift; dels skapar det förtroende för missionsprojektet genom att sammankoppla det med en högre moral, dels smickrar det läsarens självbild och skapar en värderingsmässig gemenskap kring denna högre moral.

"OM VI KÄNDE HVARS OCH ENS ELÄNDE, SKULLE KANSKE HJÄRTAT BRISTA"

Kolmodins och Ekholms resonemang om kastväsende och ursamvete kan liknas vid den klassiska retorikens ethosargumentation; genom att framhäva det egna moralssystemets överlägsenhet skapas ett förtroende för skribenten och hans projekt.¹⁷ Påtagligare i Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens missionskrifter är dock pathosargumentationen, det vill säga den ar-

gumentation som talar till läsarens känsloliv.¹⁸ Bland de missionskrifter som tydligast brukar denna retoriska strategi framstår biografierna över nyss avlidna missionärer som en särskild genre. Av de tolv första missionskrifterna, med ämnen från både Indien och Östafrika, är fyra – alltså en tredjedel – sådana biografier, vilket får betraktas som en fingervisning om vilka svårigheter som mötte missionen i form av tropiska sjukdomar och bristande medicinsk kompetens. Men det är också ett tecken på att stiftelsens ledning hoppades att berättelser om sådana levnadsöden skulle gynna intresset för det indiska projektet, och därför prioriterade dem i utgivningen.

Ett tydligt exempel är Johan Plym-Forshells *Evelina Alberg. En ungdomsbild* (Missionskrifter utgifna af Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, 9, Stockholm: Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, 1898). Evelina Alberg (f. 1876) avled i en kombination av malariefeber och dysenteri på stiftelsens missionsstation i Nimpani den 9 november 1897, efter knappt ett års arbete i Indien (som hon själv beskriver i *En dag under Indiens sol*, Missionskrifter utgifna af Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, 6, 1897). Plym-Forshells levnadsteckning inleds med en beskrivning av Paulus fångenskap i Rom: "Om nu också han själf [Paulus], under den prästerliga altartjänst, som bestod i evangeli-offrets frambärande, miste sitt lif, måste låta gjuta sitt blod som ett drickoffer, då gjorde han det med glädje, säger han, och ville, att jämväl de missionerande församlingarna, som stodo bakom honom, skulle glädjas".¹⁹ Också Evelina Alberg "gaf sitt lif som ett offer åt Herren", skriver Plym-Forshell med hänvisning till Paulus, och uppmanar läsaren att glädjas åt förlusten. Bildspråket, som med sitt känslomässiga tilltal utgör ett väsentligt komplement till pathosargumentationen, känns igen från andra häften i serien; tron och missionen sammankopplas med vätskor – här: blodet som drickoffer – som väcker associationer till svalka, frihet och organiskt liv. Det talas

också – som en fortsättning på detta vätskans bildkluster – om gråten för den döde missionären som ett ”tåresäde” ur vilket skall framväxa ”en renare tro, en mera brinnande kärlek och mera helig frimodighet i missionsarbetet”.²⁰

Levnadsteckningen följer därefter ett återkommande mönster: efter en beskrivning av Albergs barndom och kallelse till missionen, redogör Plym-Forshell för hennes arbete i Indien, och avslutar med hennes sjukdom och död, varvid utrymme ges för en utförlig skildring av dödsbäddens lidanden, ”en maning till den förestående insamlingen i de himmelska ladorna”.²¹ Bildspråket är hämtat från den tänkte läsarens vardag; Plym-Forshell riktar sig till svenska lantarbetare, eller åtminstone till läsare med erfarenhet från deras värld. Och han gör det i en tid som innebar stora påfrestningar för det traditionella jordbruket, med urbanisering och emigration som följd. Tidens oro producerade visioner om världens undergång, och för många kristna fick den yttersta dagen, ”den förestående insamlingen”, en påfallande aktualitet. Men med Plym-Forshells bildspråk blir apokalypsen samtidigt något tryggt och välbekant, när de troende liknas vid höet som skall bärgas till Guds lada. De kristnas världsbild rymms på detta vis i en traditionell agrar miljö, som i samtiden uppfattades som en trygg plats, på vilken man kunde undgå tidens faror. Gud framstår som ”den högste lantbrukaren”, och passas därmed in i läsarens vardagliga tanke-mönster. I en annan av missionskrifterna, liksom i andra kristna texter, liknas de människor som skall omvändas vid en skörd och missionärerna vid skördande arbetare medan Gud kallas ”skördens Herre”.²² Själva uttrycket ”missionsfält” är förstås en normaliserad metafor som pekar i samma riktning.

Plym-Forshell avslutar sin levnadsteckning med Albergs sista ord, återberättade av ett ögonvittne, den ”trofasta, moderliga” vännen fru Zelma Ivar som genom sin förmedling ger orden ytterligare tyngd och kraft: ”Jag tycker,

att det är så underligt, att jag skall dö nu, då jag har så *mycket* arbete ogjordt här, men låt genom missionstidningen en hälsning gå till Sveriges unga kvinnor, som vill tjäna Herren – att de komma till Indien – ty här finns så mycket arbete för dem”.²³ I Joel Thulins *Lena Rensaa. Några drag ur hennes lif* (Missionskrifter utgifna af Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, 4, Stockholm: Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, 1897) är den avslutande apostrofen ännu tydligare: ”Vi önska blott, att några här hemma måtte [...] få känna samma Herrens kallelse att träda in i den dödas ställe. Med denna önskan ställa vi oss till sist ännu en gång vid grafven [...]”.²⁴ Här tar Thulin läsarens hand och för henne fram till en tänkt minnessten, som bör förstås som en retorisk plats, helt oberoende av Rensaa's verkliga grav. Den hypotetiska grafven fungerar som ett slags missionens offersår, en smärtpunkt, som skall inspirera läsaren till ytterligare medkännande tankar om missionärens offerdöd.

Det är inte bara i missionärsbiografierna som skribenterna talar till läsarens känslor; en annan återkommande genre är reportaget från det dagliga missionärsarbetet, där det görs flitigt bruk av pathosargumentationen. En av dessa dagsrapporter är Jöns Niléns svältskildring *En dag bland de nödlidande i Sagar. En bild från Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens mission i Indien* (Missionskrifter utgifna af Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, 20, Stockholm: Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, 1901), i vilken man läser utrop som: ”Hvilket elände visar icke denna tafla, som nu är upprullad för våra blickar! Hvilken skara af verkligt nödlidande!” och: ”Om vi kände hvars och ens elände, skulle kanske hjärtat brista”.²⁵ Formuleringarna utgör också ett exempel på ett annat grepp i missionskrifterna: skribenten uttrycker själv den känsla som läsaren förväntas erfara. Ännu tydligare än hos Nilén framträder detta grepp i Enok Hedbergs *Hinduerna. En hjord utan herde. Missionsföredrag* (Missionskrifter ut-

gifna af Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, 38, Stockholm: Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, 1911), som bland annat innehåller en skildring av en olycklig fakir, en berättelse som avslutas med att författaren själv formulerar den tänkte läsarens replik:

Det är en gripande syn att se denne man. Missionärens [författaren talar om sig själv i tredje person] hjärta klappar häftigare, ju längre han betraktar honom; och då han tänker på, att denne olycklige är en representant för millioner själfpinande fakirer, röres han till tårar. Och du, min vän, hvad säger du vid denna syn? Har icke redan detta rop uppstigigt ur ditt hjärta: Herre förbarma dig! Hinduerna äro misshandlade och öfvergifna som får, som icke hafva någon herde.²⁶

Över huvud taget präglas missionskrifterna av höga krav på en medkännande och förstående attityd från läsarens sida, vilket är ännu ett tecken på att det främst är den passive sympatisören, inte kritikern, som skall övertygas om missionens goda sidor. Pathosargumentationen är ett grepp som då ligger nära till hands; med de många och inkännande skildringarna från svältkatastrofer och sjuksängar hoppades stiftelsen väcka nytt engagemang, som i sin tur skulle resultera i både penningbidrag och nya kandidater till arbetet på det indiska missionsfältet.

Ett exempel på en annan typ av pathosargumentation är Adolf Kolmodins *Missionsarbetets betydelse för det kristliga lifvet* (Missionskrifter utgifna af Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, 10, Stockholm: Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, 1898 – en skrift som kan föras till typen ”presentationer av verksamheten på fältet, sedd ur hemorganisationens synvinkel”). I denna uppsats beskrivs ett avgörande framtidshot, mot vilket den yttre missionen presenteras som ett botemedel. Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens indiska projekt sammanfaller i tiden med en hektisk samhällsutveckling, och förhåller sig

därför löpande till moderniteten som historiskt fenomen. Under 1800-talets sista decennier nådde den svenska industrialiseringen sin allra mest intensiva fas. Avfolkningen på landsbygden inleddes på allvar, vilket innebar att en äldre gemenskap och boendekultur bröts ned. Städerna växte och nya politiska rörelser skapades. Samtidigt accelererade sekulariseringsprocessen. Som tidigare påpekats underblåste denna historiska utveckling den kristna världsåskådningens apokalyptiska drag, vilket lämnade tydliga avtryck i tidens konst och litteratur. Kolmodin använder sig av denna metafysiska oro för en kommande katastrof genom att tala till läsarens rädsla. I sin uppsats talar han om att gudsgemenskapen är allvarligt hotad och att missionsarbetet har en viktig roll att spela för återupprättandet av kristna församlingen. Den yttre missionen, menar han, är ägnad ”att *tillstoppa munnen på evangelii motståndare, stärka tron hos dem, som börjat lefva det fördolda lifvet med Kristus i Gud och vara dem till hjälp i en tid, då för en destruktiv kritik intet, ej ens de mest grundläggande kristliga sanningar, är heligt*”.²⁷

Men Kolmodin frågar sig också om inte krisen är värre än så. Är inte samhällsutvecklingen i själva verket ett tecken på att en större strid nalkas? ”Vi stå i en brytningens tid”, förklarar han; ”[f]ör vår del stå vi spörjande, om det icke är *början till den afgörande hufvudkrisen. Motsatserna tillspetsas. Rike står mot rike*”. Samhällsutvecklingen kan alltså läsas som ett tecken på Jesu snara återkomst, på – som Plym-Forshell uttrycker det – att ”insamlingen i de himmelska ladorna” är nära förestående. Inför detta löfte står människorna delade; vissa överger tron, andra kämpar för den. Och ”[m]idt under *all villervalla och splittring*” uppmanas läsaren att välja sida; den som vänder sitt ansikte från Gud i detta kritiska skede riskerar att fördömas, men den som villigt bär sitt offer till ”missionens altare” kan räkna med en plats i den sjungande skaran vid Guds tron.²⁸ Därför måste vi missionera, säger Kolmodin, därför måste vi godta

de svårigheter som möter missionärerna i det inre av Indien: av ren självbevarelsedrift, för att Herren skall belöna oss på den annalkande yttersta dagen.

”ATT ÖFVERTYGA HVAR OCH EN, SOM VILL BILDA SIG EN SANN UPPFATTNING DÄROM”

En annan retorisk strategi som förekommer i missionsskrifterna kan sammankopplas med den klassiska retorikens tredje övertalningsmodell, logosargumentationen, där skribenten försöker övertala läsaren med rationella, förnuftsmässiga argument.²⁹ Om tonvikten vid användningen av pathos ligger hos åhörarna, då det är deras känslor som apostroferas, så utgår logosargumentationen från föreställningen om en gemensam och rationell grund där talaren och åhörarna kan mötas. Ett återkommande ämne i skriftserien, som ofta uppträder i kombination med denna typ av argumentation, är missionsarbetets återverkningar på den egna församlingen. I *Missionsarbetets betydelse för det kristliga lifvet* – där Adolf Kolmodin alltså talar om den yttre missionen i en ”brytningens tid”, och hotar med världens ”avgörande hufvudkeris” – uppräknas också de direkta vinster som Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens medlemmar själva kan räkna med om de stödjer den yttre missionen. Bland dessa framhävs möjligheten till egen frälsning: ”Huru många äro icke de, som [...] genom skildringar ur missionsarbetet om omvända hedningars – trots bristerna i deras sedliga lif – fasta tro, innerliga bönelif och frimodiga bekännelse ända intill blods vaknat till omtanke om sin egen själs frälsning eller blifvis [sic] uppväckta ur en börjande försoffning!”³⁰ I bildspråket, som är ägnat att förstärka argumentationen, återkommer det som kan kallas ”blodets ledmotiv”, som här får åskådliggöra den troendes djupaste kunskap, en kunskap som ryms i blodet, det blod som i missionsskrifterna – såväl som i många andra kristna texter – står för det livgivande, det som

vi har gemensamt med Kristus, det vill säga det gudomliga i människan.

Kolmodin diskuterar också mer konkreta, främst sociala och kyrkopolitiska, effekter av missionsarbetet. Och han gör det genom att tala till läsarens förnuftssida. I samma uppsats förenas alltså två typer av argumentation; mottagaren varnas med pathosretorikens alarmism, och smickras som förnuftvarelse med logosretorikens metodik. När det gäller positiva effekter av den yttre missionen står vi, menar Kolmodin, såväl hos ”hednafolken” som i ”hemlandskyrkorna”, inför resultat ”som vi kunna peka på såsom föreliggande fakta, som ojäfaktigt vittna om [...] *hvilken* betydelse missionsarbetet haft för det kristliga lifvet”. Dessa resultat, konstaterar han, ”äro egnade att öfvertyga hvar och en, som vill bilda sig en sann uppfattning därom”. Här talar Kolmodin till läsarnas självkänsla; de flesta av dem vill sannolikt vara en sådan som bildar sig ”en sann uppfattning” om den fråga som diskuteras. Och då är det en god sak att låta sig övertygas. En motsvarande figur, dock med mer känslomässig prägel, återfinns i Niléns reportage från Sagar: ”Och den, i hvilken hjärta Kristi kärlek och sinne bor, kan ej håller annat än ömma för Indiens nödsställda folk.”³¹

Språkbruket och argumentationen i Kolmodins artikel närmar sig den vetenskapliga avhandlingens. Teserna presenteras som ett logiskt resultat av fakta; var och en som upp- repar granskningen kommer att bekräfta vad som sägs, enligt den intersubjektiva prövbarhetens principer. Det framstår som uppenbart att Kolmodins artikel delvis skrivits för att bemöta argumenten från de som påstår att vi borde ägna oss åt hemlandets brister, sociala såväl som kyrkliga, snarare än de främmande folkens – därav dess tunga fokus på den yttre missionens påtagliga resultat för vårt eget ”kristliga” liv. När det gäller de kyrkopolitiska argumenten, som också är de mest konkreta, menar Kolmodin att arbetet med den yttre

missionen väsentligen har mildrat spänningen mellan de protestantiska samfundet, som i det komplicerade arbetet på "hednafälten" har stöttat varandra, och dragit nytta av varandras erfarenheter. Missionen har, skriver Kolmodin, "födt fram [...] en ekumenisk vidhjärtenhet, som mycket väl kan stå tillsammans med trohet mot den egna ståndpunkten".³² Samtidigt har missionsarbetets utmaningar tvingat fram ett nytt organisationstänkande – Kolmodin talar om "associationstanken" – hos de missionerande sällskapen. Detta nya tänkande har inte bara kommit "hednamissionen" till del utan sägs också ligga till grund för stora satsningar inom "hemlandskyrkorna" – Kolmodin nämner Eugeniahemmets verksamhet för "epileptiska sjuka" och "drinkare" som konkret exempel på den inre missionens framgångar. Den inre, eller "relativa" missionen, har alltså – enligt Kolmodins tes – blivit framgångsrik tack vare strategier hämtade från den yttre, eller "absoluta".³³

SLUTORD

I denna uppsats har jag – med hjälp av illustrativa exempel – diskuterat bildspråk och retoriska strategier i Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens missionsskrifter, utgivna under åren 1897–1921. Jag har visat hur missionsskrifterna uppvisar flera olika tillvägagångssätt för att övertyga läsaren om det indiska projektets nödvändighet. Tillsammans gör de bruk av den klassiska retorikens tre medel för övertygande: ethos, pathos och logos. Missionsskrifterna söker alltså tala till läsaren på olika sätt, vilket också innebär att de förmår tala till olika typer av läsare. Av de tre retoriska tilltalen är det den känslomässiga pathos-argumentationen som är vanligast i de missionsskrifter som här har diskuterats. Sett till hela serien är den särskilt utpräglad i de skrifter som beskriver kortare händelsekedjor på fältet och i "martyrberättelser", berättelser om en missionärs död. Det känslomässiga tilltalet är alltså särskilt förbe-

hållet de missionsskrifter som behandlar den yttre missionens konkreta verklighet, det vill säga missionärernas verksamhet "på fältet", antingen det gäller vardagslivet, med det andliga och materiella biståndsarbetet, eller svåra kriser, som de många dödsfallen, "offren på missionens altare". När dessa teman behandlas skall läsaren "känna sig till sanningen" snarare än resonera, en grundinställning som kombineras med ett hyperboliskt språkbruk och en melodramatisk tydlighet – i dessa skrifter får inte finnas någon tvekan, allt skall beskrivas och alla slutsatser skall dras. Det tilltal som vänder sig till läsaren som kännande individ, och som gång på gång manar till känslomässig aktivitet, är alltså samtidigt ett tilltal som lämnar mycket litet utrymme åt mottagarens eget omdöme.

Den förnuftsmässiga logos-retoriken är, sett till det totala antalet skrifter i serien, allra vanligast i två genrer: presentationer av verksamheten på fältet med syfte att skapa en överblick över förutsättningarna där och presentationer av verksamheten på fältet ur hemorganisationens synvinkel, exempelvis uppsatser och föredrag där författaren principiellt argumenterar för missionens nödvändighet. Detta är alltså skrifter där missionsarbetet beskrivs med en viss distans. Skribenten befinner sig på stort avstånd från "nödlidande" och faror, och argumenterar principiellt och överskådligt, utan de pathos-drivna skrifternas konkretion.

Den ethos-argumentation som beskrivs i avsnittet om kristendomen och "ursamvetet" måste betraktas som grundläggande för hela missionsprojektet, och föreställningen om kristendomen som helt förenlig med ett sådant gudomligt samvete – till skillnad från andra religioner, såsom hinduismen eller de indiska gondernas naturreligion – är underförstådd i hela serien missionsskrifter.

Missionsskrifternas bildspråk fungerar som ett avgörande komplement till den mer handfasta retoriken, framför allt genom att ge

framställningen ett känslomässigt innehåll. Skribenterna använder sig exempelvis av ett slags ”blodets ledmotiv” som förekommer i många kristna texter, och som därmed är välbekant för den tänkte läsaren. Även i bredare bemärkelse sammankopplas missionen och den kristna tron med olika typer av våtskor, elementet som ger liv åt det som till synes varit dött, medan det hinduiska Indien får vara stelt,

livlöst och förtorkat. Vid upprepede tillfällen talas det också om hedendomen som ett fångelse, ur vilket oskyldigt dömda skall räddas till ”friheten i Kristus”, och om den kristna tron som ett ljus i kontrast till ”hedendomens mörker”. Sammantaget ställs alltså missionärernas frihet, ljus och livskraft mot hedningarnas fångenskap, mörker och svaghet.

1. För mer information om gonderna och deras förhållande till den europeiska missionen, se Verrier Elwins arbeten, exempelvis *Leaves from the Jungle. Life in a Gond Village*, London: John Murray, 1936.
2. *Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens årsberättelse för dess fyrtiondeförsta verksamhetsår, 1896*, Stockholm: Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, 1897, s. 193.
3. Adolf Kolmodin, *Bengt Petter Lundabl. Missionär i Ostafrika*, Missionskrifter utgifna af Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, 1, Stockholm: Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, 1897, s. 5.
4. De manliga författarna skriver i regel längre än de kvinnliga; kvinnorna står för 36 procent av titlarna men bara för 25 procent av det totala antalet sidor.
5. Vissa missionskrifter innehåller drag av mer än en genre – klassificeringen har då skett utifrån den som dominerar framställningen.
6. Gelfgren, s. 105.
7. Om Said, se Odén, s. 60–67.
8. Adolf Kolmodin, *Några ord om Indien såsom missionsfält*, Missionskrifter utgifna af Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, 3, Stockholm: Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, 1897, s. 10 f.
9. Kolmodin 1897, s. 13. Kolmodins kursiv. Kastsystemet avskaffades officiellt 1950, i det självständiga Indiens första grundlag. I andra missionskrifter finns liknande negativa beskrivningar av det indiska (och östafrikanska) samhällslivet; ett tydligt exempel är E. Storrows *Ur det indiska hvardagslivet*, Missionskrifter utgifna af Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, 15, Stockholm: Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, 1899.
10. I en annan av missionskrifterna får den indiska kulturen rent helvetiska drag, när det heter att ”Indiens folk misshandlas i högsta grad af det hemiska vilddjur som heter kasten. Det är en demon, hvars grymhet är makalös. Redan med tanken på hans härjningar kan man i sanning säga, att de äro misshandlade och öfvergifna såsom får, som icke hafva någon herde. Deras präster och andliga ledare bringa ingen hjälp i nöden. Nej. De stå i denna fruktansvärda demons tjänst.” (Enok Hedberg, *Hinduerna. En hjord utan herde. Missionsföredrag*, Missionskrifter utgifna af Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, 38, Stockholm: Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, 1911, s. 8.)
11. Frans Ekholm, *Bilder från Indien*, Missionskrifter utgifna af Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, 12, Stockholm: Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, 1899, s. 31.
12. Uttrycket ”poetisk stenografi” har använts av Stina Hansson i hennes studier av tillfällesdiktning, till exempel i *Från Hercules till Swea. Den litterära textens förändringar*, Skrifter utgivna av Litteraturvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet, Göteborg: Litteraturvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet, 2000, kap 3.
13. Evelina Alberg, *En dag under Indien sol*, Missionskrifter utgifna af Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, 6, Stockholm: Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, 1897, s. 3.
14. Johan Plym-Forsell, *Evelina Alberg. En ungdomsbild*, Missionskrifter utgifna af

- Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, 9, Stockholm: Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, 1898, s. 44.
15. Blodets betydelse för kristet bildspråk har studerats av bland andra Ann Öhrberg, med exempel från den herrnhutiska rörelsen i Sverige (" 'Uti din brudgums blod'. Kön och retorik inom svensk herrnhutism", *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 2003:38–4, s. 113–127). Se även Arne Jarrick, *Den himmelske älskaren. Herrnhutisk väckelse, vantro och sekularisering i 1700-talets Sverige*, Stockholm: Ordfront, 1987.
  16. K.G. Rodén, *Om de tigrétalande folkstammarna och missionsarbetet bland dem*, Missionskrifter utgifna af Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, 2, Stockholm: Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, 1896, s. 27.
  17. Om den retoriska termen ethos, syftande på talarens karaktär som retoriskt medel, se James S. Baumlin, "Ethos", i *Encyclopedia of Rhetoric*, red. Thomas O. Sloane, Oxford & New York: Oxford University Press, 2001, s. 263–277.
  18. Om den retoriska termen pathos, se Lawrence D. Green, "Pathos", i *Encyclopedia of Rhetoric*, red. Thomas O. Sloane, Oxford & New York: Oxford University Press, 2001, s. 554–569.
  19. Plym-Forshell 1898, s. 5.
  20. *ibid.*, s. 7.
  21. *ibid.*, s. 51.
  22. Hedberg 1911, s. 15.
  23. Plym-Forshell, s. 61.
  24. Joel Thulin, *Lena Rensaa. Några drag ur hennes lif*, Missionskrifter utgifna af Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, 10, Stockholm: Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, 1897, s. 38. Den dikt som därefter citeras – "Vid vår älskade syster Lenas död den 28 december 1896" – är skriven av Evelina Alberg (namnet här stavat: Evelina Ahlberg), som alltså skulle bli föremål för en liknande sorgeskript redan året därpå (Plym-Forshell 1898). Ytterligare ett exempel på en "martyrberättelse" som Plym-Forshells och Thulins är Enok Hedbergs *Bilder från Harai. En missionsstation i gondernas land*, Missionskrifter utgifna af Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, 35, Stockholm: Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, 1910, i vilken skildras missionärsfrun Emma Hedbergs död (i en kombination av malaria och havandeskapsförgiftning), men som också innehåller skildringar av vardagslivet på en nyanlagd missionsstation.
  25. Jöns Nilén, *En dag bland de nödlidande i Sagar. En bild från Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens mission i Indien*, Missionskrifter utgifna af Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, 20, Stockholm: Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, 1901, s. 10 resp. 11.
  26. Hedberg 1911, s. 9 f.
  27. Kolmodin, *Missionsarbetets betydelse för det kristliga lifvet*, Missionskrifter utgifna af Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, 10, Stockholm: Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, 1898, s. 10. Kolmodins kursiv.
  28. *ibid.*, s. 19. Kolmodins kursiver.
  29. Om den retoriska termen logos, se Susan Wells, "Logos", i *Encyclopedia of Rhetoric*, red. Thomas O. Sloane, Oxford & New York: Oxford University Press, 2001, s. 456–468.
  30. Kolmodin 1898, s. 6.
  31. Nilén 1901, s. 11.
  32. Kolmodin., s. 12.
  33. *ibid.*, s. 13.

SUMMARY

*To Speak for the Mission: Metaphors and Rhetorical Strategies in Mission Booklets
Published by Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen 1897–1921*

This paper analyzes metaphors and rhetorical patterns in mission booklets published by, and circulated within, Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, a missionary movement that was (and remains) a part of Svenska kyrkan (known until recently as the Lutheran Church of Sweden). The booklets were an attempt to promote Lutheran missions in East Africa, Central India and among sailors. This paper focuses on booklets concerned with the mission in India, and examines different forms of argumentation present in these publications, using the terms ethos, pathos and logos, the three modes of persuasion discussed by Aristotle. The booklets rely heavily on pathos, especially when dealing with the day-to-day work of the missionaries, while logos is mainly reserved for presenting the mission's project from the perspective of the homeland. Through the use of recurrent metaphors, the Christian faith is associated with light, life and freedom, while "the heathens" are associated with darkness, weakness and captivity.

Keywords: Evangelicalism, mission booklets, rhetorical strategies, metaphors, Sweden, India.